

SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI: İSTİKRAR İÇİNDEKİ İSTİKRARSIZLIK UNSURLARI*

Daryl CHAMPION**

*This article evaluates the social and economic changes that have occurred in Saudi Arabia and their potential to destabilize the kingdom. A sagging economy, youth unemployment, and a lack of sufficient political development, if combined with other weaknesses, have the potential to topple the ruling regime. But, the author concludes that the ruling family will survive the turbulence of the coming decade if it continues to enact reforms addressing its socioeconomic problems, skillfully monitor public opinion, and suppress the fragmented opposition front.****

Dışardan bakıldığında Suudi Arabistan sakin ve istikrarlı görünmektedir. Suudi hanedanıyla yakın ilişkilere sahip batılı hükümetler Suudi kraliyet ailesinin bizatihi kendisinin de yapmaya çalıştığı gibi sağlam, köklü ve meşru bir rejim imajının gelişmesi için uğraşmaktadırlar.¹ Bu görünüşler ne derece doğrudur?

Görünen o ki, bu imajı yaratanların bizim inanmamızı istedikleri kadar krallıkta her şey yolunda gitmemektedir. Son yıllarda yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler şimdilerde nesiller arasında gözle görülür uçurumlar açarken, ekonomik sınıflar arasında yer alan uçurumları da genişletmektedir. Kötü işleyen ekonomi ve -her ne kadar

* Middle Eastern Review of International Affairs, Cilt 3 Sayı 4 (Aralık 1999)'da çıkan bu makale ASAM Ortadoğu Masası Asistanları Suna Ercan ve Ramazan Kılıç tarafından tercüme edilmiştir.

** Daryl Champion, The Australian National University, Center for Arab & Islamic Studies bölümünde öğretim görevlisidir.

*** Gizli Kaynaklar Üzerine Genel Bir Not:

Suudi Arabistan genel olarak kapalı bir toplumdur ve gizlilik ve imaja büyük önem vermektedir. Bilgiye ulaşım çok sınırlıdır ve bilgi ile ilgilenenler bir şekilde kötülüğe uğrama tehlikesi ile karşı karşıyadır. Alan araştırmam sırasında görüştüğüm eski ve hali hazırdaki diplomatlar, gazeteciler hatta akademisyenler bile benden görüşmelerin kayda geçirilmemesini istediler. Bunların yanısıra halen Suudi Arabistan'da ya da Ortadoğu ülkelerinde görev yapan diplomatlar gibi Suudi milliyetçileri ve yabancı işçiler gibi daha doğrudan missilemeyle karşılaşabilecek olan kişiler kimliklerinin adreslerinin ve görüşmelerin tarihlerinin saklı tutulması konusunda ısrarlı davrandılar. Sonuç olarak, önceki "gizli" alıntının ayrıntılarında görüldüğü gibi görüşme yapılan kişiler belirtilmemişlerdir. Görüşme yapılan kişilerin adlarını açıklamadığım gibi görüşmelerin gizlilik içerdiğini de açıkça belirtmedim, görüşme yapılan kişilerin kimliklerini kişisel ve profesyonel çıkarları sebebiyle saklı tutmayı uygun buldum.

1 Al Suud iktidarının bu yüzyılda ne zaman başlatılacağına dair bir anlaşmazlık vardır. Bazıları Riyad'ın Raşidilerin elinden alındığı tarih olduğu için 1902'yi, bazıları modern Suudi Arabistan'ın kuruluş yılı olan 1932'yi bazıları da Mekke ve Medine'nin alınışının tarihi olan 1925 yılını tercih etmektedirler.

gizli olsa da- genç nüfusun işsizlik oranındaki artış rejimin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Bunlara ek olarak varolan şöyle bir gerçek var ki; mutlak monarşi tarafından engellenen siyasi alandaki gelişimler, pek de süreklilik arz etmeyen sosyal ve ekonomik değişimleri yavaşlatmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve siyasi yönetim açısından zorlu bir dönem Al Suud'la başlamıştır, ve devamında bazı problemleri düzeltmeyi amaçlayan içte bir takım reformlara gidilmiştir. Söztemsil, rejim Suudi ekonomisini, yüksek eğitim sistemini ve işgücünü yeniden yapılandırma girişiminde bulunmaktadır. Bundan başka rejim, ülkenin belirli çerçevede yeralan -asında üstü örtük şekilde parçalanmış olan-siyasi muhalefet üzerinde de sıkı bir kontrole sahiptir.

Suudi Arabistan'ın gelecek yıllarda zor günler geçirme ihtimali olsa da; dünyanın, yakın bir zamanda krallıkta oluşabilecek İran tarzı bir başka devrime şahit olma ihtimali yoktur.

AL SUUD HANEDANLIĞI'NIN AYAKTA KALMASINA YÖNELİK OLUŞAN KARŞI ÇIKIŞLAR

1990'ların ortasında bir süre, Al Suud yönetimi üzerinde, şiddetli bir istikrarsızlık süreci hakimiyet göstermiştir. 1993-1994 arasında mali krizler ülkeyi vurmuş ve 1995'te de şiddetin içine sürüklemiştir. Örneğin, Ağustos 1995'te muhalif bir eylemcinin idamı olayını, Kasım ayında ABD tarafından yönetilen Suudi Ulusal Korumaları'nın Riyad'daki tesislerinin bombalanması olayı takip etti. Bir yıl kadar sonra, 31 Mayıs 1996'da Riyad bombalanması ile ilgili olarak dört Suud'un kafasının uçurulması olayını da yine karşı saldırılar takip etti. Bu defa, Dahran'ın doğusunda yeralan Kobar'daki ABD kışlasına daha yıkıcı bir bombalama saldırısında bulunuldu. Bu saldırıda on dokuz Amerikan askeri öldürüldü.

Bu arada, rejim 1990 Körfez Krizi'nden beri su yüzüne çıkan karşıt hareketleri gittikçe bastırmaktaydı. Muhalefetin yeni ilgi odağı, başka bir boyut kazanarak ve krallığın içinde ve dışındaki siyasi uyumsuzluğa yenilenmiş güç ekleyerek, 1994'te Londra'da kurulan Yasal Hakları Savunma Komitesi'ne (MHSK) kaydı.² MHSK bu şiddet içermeyen muhalefet kanadı için bir tür yapı yaratmaya çabalarken, bu organizasyon iki yönlü olarak rejime zarar veren sosyo-politik ve ekonomik bilgilerin krallığın içine ve dışına faks, e-mail ve ücretsiz telefonlar yoluyla taşıyan bir mekanizma halini aldı. MHSK'nın propaganda faaliyeti ver-

² MHSK temellerini 1991 Körfez Savaşı sonrası yayılan reform hareketlerinden almaktadır.

imli olmuştur ve hem Suudiler hem de İngiliz yönetimi için rahatsızlık kaynağı haline gelmiştir.³

Suudi Hükümeti'nin ağır baskılarına karşılık vererek, İngiliz Vatan Bürosu Kasım 1994'te MHSK'nın önemli muhalifi Muhammad al-Mas'ari'nin siyasi sığınma talebini resmi olarak reddetti ve kaçış yolu olarak kullandığı Yemen'e gönderilmek üzere sınırdışı edilmesine karar verdi. Mart 1995'te İngiliz Göç Başvuruları Mahkemesi'nin Mas'ari'nin başvurusunu kabul etmesiyle, olaylar Mas'ari'nin lehine değişmiştir. Ancak Suudi Hükümeti'nin ve İngiliz silah imalatçılarının devam eden baskıları Vatan Bürosu'nun İngiliz kanunlarını atlatıp, mahkemenin kararını dikkate almayarak Mas'ari'nin bu defa Karaip Adası'na gönderilmek üzere, bir kere daha sınırdışı etme girişiminde bulunmasına yol açmıştır. Bu durum, Ocak ayı başından Nisan 1996'ya kadar büyük çapta halkın dikkatini çekmiştir ve '(İngiliz) silah şirketleri ve (İngiliz) hükümetinin bazı kolları arasındaki ilişkiler' neredeyse bir skandala dönüşerek kamuoyuna açıklanmıştır.⁴ Bu ikinci sınırdışı etme girişimi de baştan başarısızlığa uğrayarak Suudi ve İngiliz hükümetleri için ciddi sıkıntılar yarattı. Suudi Arabistan'da ise, birleşen MHSK yandaşları, muhaliflerin tutuklanıp hatta idam edildiği Kasım 1995 Riyad bombalamasına yol açan gittikçe daralan bu şiddet çemberinde baskının hedefi haline gelmiştir.⁵

İngiltere'de iki yıl boyunca süren MHSK ve Mas'ari'ye ilişkin hadiselerin de gösterdiği gibi, 1997'de politik karşıtlığın içerde etkin bir şekilde baskı yoluyla ve uluslararası alanda da, batılı hükümetlerle ve uluslararası çıkar çevreleriyle yapılan gizli anlaşmalar yoluyla çokuluslu çevreler ve çeşitli baskı araçları yoluyla siyasi karşıtlığın etkin bir şekilde susturulduğu açıktır. Suudi Arabistan finansal alandaki hakimiyetini yeniden kazanmıştır. Yakın gelecekte rejim için önemli kalacağı muhtemel olan birçok faktör hanedanlığın iyileşmesine katkıda bulunmuştur.

Öncelikle, geleneğin büyük saygı gördüğü bir yerde Al Suud geleneksel yönetiminin kurulmasında zaman faktörü rol oynamıştır. Aynı zamanda köklü bir gelenek haline gelmiş olan Al Suud'un dinsel meşruluğu, 75 yıl içinde Mekke ve Medine'nin kutsal bölgelerinden

³ MHSK'nın bazı faaliyetleri için bakınız <http://www.telegraph.co.uk:80/et?ac=000148889415120&rtmo=aTa5u5aJ&atmo=99999999&pg=/et/96/22/nsaudi22.html>). Ayrıca bakınız: Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* (New York: St. Martin's Press, 1999), ss. 10-12, 126-35.

⁴ Seumas Milne & Ian Black, "Arms bosses' secret plot", *Guardian Weekly*, 14 Jan. 1996, p. 10 (international edition, after *The Guardian daily*, 6 Jan. 1996).

⁵ Bakınız: Nick Cohen & Robert Fisk, "Saudis plotted to kill me, says dissident", *The Independent on Sunday*, 7 Jan. 1996, s. 1

sorumlu olması ve devletin muhafazakar dini yapısının ortak seçiminden dolayı güçlenmiştir. Al Suud'un dini statüsü rejim tarafından önemsenmektedir. Her ne kadar bir zamanlar olduğu gibi rejimin devamı için temel teşkil etmese de, bu dini statü yönetimin önemli bir destekleyicisidir. İkinci olarak, içerde büyük oranda sosyo-politik istikrar kazandıran petrol zenginliği Al Suud'un halkı üzerinde egemen olmasını sağlamıştır ki bu Arap geleneğinde saygın bir konumdur. Üçüncü olarak, karşıtları kontrol altında tutan muhaliflere yönelik ağır cezalar ve pişmanlık duyanlara da affetme şeklinde bir politika benimseyerek hükümet al-Mabahith al-'Amma adındaki aktif bir iç güvenlik servisini görevlendirmiştir. Dördüncü olarak, rejim kamuoyunun tepkilerini ustaca takip etmiş ve bunlara karşılık vermiştir. Son olarak, krallıktaki siyasi muhalefet bölünmüştür ki bu da Al Suud'a somut bir alternatif olmadığı anlamına gelmektedir.⁶

Sonuçta 1997 süresince görece bir durgunluk krallığa hakim oldu ancak burda 'görece' olma durumuna dikkat çekilmelidir. Modern devlet şeklini alan ve ona adını veren hanedanlık sorunlu bir değişim sürecine girmiştir. Ama ne tür karşı çıkışlarla karşılaşsa da - özellikle önümüzdeki yıllarda gittikçe ciddileşen birbiriyle ilişkili sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşacak olsa da - monarşinin mutlak varlığı tehdit edilmemelidir.

SOSYO-EKONOMİK ALANDAKİ DEĞİŞİM VE İSTIKRARSIZLIK

Bugünkü Suudi ekonomisi, bir zamanlar olduğu gibi artık iyi durumda değildir. 1970'lerdeki ve 1980'lerin başındaki büyük petrol patlaması gerçekten de mazide kaldı. Ancak çeşitlendirmeye yönelik girişimlere rağmen krallığın ekonomisi hala petrole bağımlıdır. Bunun net bir sonucu olarak Suudi gelir kaynakları aşırı dalgalanmalara meyillidir ve mali planlama hükümetin kontrolünün dışındaki güçlere karşı zayıf kalmaktadır. 1986'da petrol fiyatlarının hızlı düşüşüyle, 1985'te 42.6 milyar dolar olan petrol gelirleri yarıdan fazla azalarak 1987'de 20 milyar dolar olmuştur bundan dolayı Suudi ekonomisi mücadele halindedir.⁷

Ekonomik durgunlukla beraber büyük bütçe açıkları dönemi 1983 yılında başlamıştır ve 1990'larda da devam etmiştir. Düşük petrol fiyat-

⁶ (Daniel L. Byman & Jerrold D. Green, "The enigma of political stability in the Persian Gulf monarchies", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 3, No. 3 (Eylül 1999), email edn).

⁷ Bakınız: Saudi Arabian Monetary Agency, Thirty-Fourth Annual Report, 1419H (1998G), (Riyadh: SAMA Research and Statistics Department, Oct. 1998), ss. 125, 306; Eliyahu Kanovsky, *The Economy of Saudi Arabia: Troubled Present, Grim Future*, WINEP Policy Paper no. 38 (Washington DC: The Washington Institute for Near East Policy, 1994), pp. 19-21, 73-4; Peter W. Wilson & Douglas F. Graham, *Saudi Arabia: The Coming Storm* (New York: M. E. Sharpe, 1994), ss. 181-2.

atlarına ek olarak, Suudi Arabistan'a finansal açıdan masraflı olan on yıl süren İran-Irak savaşı ve Körfez savaşlarının dolaylı ve dolaysız harcamaları ve genel olarak yapılan askeri ve güvenlikle ilgili harcamalar Suudi ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.⁸ En azından 1990'ların başında, dünya finansal kurumlarının bu durumla ilgilenmeleri ve 'Suudi resmi makamlarının (krallığın tersine) cüzdanlarının ne kadar kabarık olduğuna dair' sorular gündeme getirmeleri herkes tarafından bilinmektedir.⁹

1991'de toplamda Gayrisafi Milli Hasıla'nın %19'u, 1992'de yaklaşık %15'i, 1993'te hala %14'ün üzerinde gerçekleşen açıklar karamsar bütçe tahminlerini gölgede bırakmıştır. Sadece 1994'te göreceli olarak pozitif bir başarı sağlanarak açık %10'un altına (%8) çekilmiştir.¹⁰ Birçok yorumcu ve uzman, Suudi ekonomisinin durumunu tanımlarken, alışlagelmiş bir şekilde 'ekonomik olarak zayıf,' 'ekonomik hassaslık,' ve '1980'lerin ve 1990'ların ekonomik krizleri' gibi ifadeler kullanmaktadır.¹¹

1994'ten itibaren bu durum gelişme göstermiştir, ve 1995-1997 döneminde %5 veya daha az olmak üzere açıklar görülmüştür.¹² Aslında, 1995'te, çoğu yorumcu krallığın ekonomik sıkıntılarının bittiği görüşündeydi. Örneğin, eski Suudi Arabistan Bankası (SAMBA) Başkanı Kevin Taecker 1990'ların başındaki Suudi finansal krizini 'saçmalık' ve 'bilgilendirilmeme' olarak görmektedir. Bu görüş, krizin 'dışardan büyütüldüğüne inanan' Oxford Enerji Çalışmaları Enstitüsü Başkanı Robert Mabro tarafından paylaşılmaktadır.¹³ Kamuoyunda korkuları azaltma çabası olarak, en azından kargaşanın yaygın bir şekilde

⁸ Bakınız: Kanovsky, ss. 57-71; Rayed Krimly, "The political economy of adjusted priorities: Declining oil revenues and Saudi fiscal policies", *Middle East Journal*, Cilt. 53, No. 2 (İlkbahar 1999), ss. 257-8; Joseph A. Kechichian, "Trends in Saudi national security", *Middle East Journal*, Cilt. 53, No. 2 (İlkbahar 1999), ss. 242, 249; Richard H. Curtiss, "Four years after massive war expenses Saudi Arabia gets its second wind", *The Washington Report on Middle East Affairs* (Eylül. 1995), s. 51; Wilson & Graham, s. 189; David Pike, "Reforms begin as business bounces back", *Middle East Economic Digest (MEED Special Report, Saudi Arabia)*, 20 Mart. 1992, s. 9.

⁹ Fareed Mohamedi, "The Saudi economy: A few years yet till doomsday", *Middle East Report* (Kasım Aralık 1993), s. 14. Ayrıca bakınız: Wilson & Graham, ss. 195-6

¹⁰ Bakınız: Mohamedi, s. 16; Kevin Taecker, "Outlook for the Saudi economy: Sonbahar 1997", *Saudi American Bank publication*, 13 Nov. 1997, s. 2; *Saudi Arabian Monetary Agency*, s. 125.

¹¹ *Economist*, "Saudi Arabia's future: The cracks in the Kingdom" (18 Mart 1995), s. 21; Kathy Evans, "Shifting sands at the House of Saud", *The Middle East*, No. 253 (Şubat 1996), s. 9; Kiren Aziz Chaudhry, *The Price of Wealth: Economies and Institutions in the Middle East* (Ithaca: Cornell University Press, 1997), s. 269.

¹² Bakınız: Taecker, 1997, s. 2.

¹³ Taecker, şahsi konuşma, Riyadh, 9 Mart 1998; Mabro, şahsi konuşma, Oxford, 14 Mayıs 1998.

¹⁴ Kral Fahd, 7 Ağustos 1995: John Cooper, "Better Times Ahead", *Middle East Economic Digest*, 18 Aug. 1995'dan alınmıştır.

¹⁵ Bakınız: Kevin Taecker, "Saudi Arabia 1999 Budget: Analysis of the Press Reports", *Saudi American Bank economic paper*, 25 Ocak 1999; *Economist Intelligence Unit*, "Saudi Arabia: Country Outlook", *Country View*, 20 Ağustos. 1999. Wilson & Graham (pp. 191-2)

hissedildiğini kabullenerek, Kral Fahd Ağustos 1995'te yeni kabinesine en azından yaygın olarak bir kargaşalık anlayışının olduğunu: 'Finansal krizle başarılı bir şekilde mücadele ettik' demiştir.¹⁴ Yüksek petrol fiyatları, 1996 ve 1997 yıllarında ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur, ancak 1998 yılında tekrar ekonomik yıkımın eşğine gelinmiştir. Petrol fiyatları düşmüş ve bütçe açığı yeniden Gayrisafi Milli Hasıla'nın % 8.2'sine kadar tırmanmıştır.¹⁵ 1999 yılında yükselen fiyatlarla birlikte finansal denge tekrar yakalanabilir görünmüştür, fakat yılın sonunda krallığın 17. bütçe açığıyla karşı karşıya kalacağı kesindir.¹⁶ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı 2000 yılına kadar bütçe açığını ortadan kaldırmaktır, ancak Riyad'ın bu amacı gerçekleştirmesi muhtemel görünmemektedir. Yeni bin yılda GSMH'nin %3'ünden daha fazla bir bütçe açığının devamı kabul edilmiştir.¹⁷

Bu zayıflık durumu, ekonomik ya da toplumsal hiçbir alanda ulusal yönetimin kendini göstermesine yardımcı olmamıştır ve bu da birçok ekonomistin ve IMF gibi kuruluşların uzun vadeli ertelenen stratejik ekonomik reformların ivmesinin azalmasını görmek istemeleri durumunu yansıtmaktadır.

Resmi olarak, Petrol sektörü Suudi GSMH'nin 1/3'ünü oluşturmaktadır, fakat GSMH rakamları bu sektörün Suudi ekonomisindeki önemini olduğundan az göstermektedir: petrol hala ithalat kazancının yaklaşık olarak %90'ını ve bütçe gelirlerinin %75'ini oluşturmaktadır.¹⁸ Ağırlıklı olarak bir tek finansal kaynağa bağlı olmasından kaynaklanan zayıflık, kötü planlamalar, yanlış yönetimler, ve israf dolayısıyla pekişmiştir. Suudi Arabistan kayırmacılığın yaygın olduğu, hantallaşmış, yetersiz ve gelişmemiş bir bürokrasiden muzdariptir. Bu aynı zamanda hükümet ve iş çevreleri arasındaki güvenilmez ve anlaşılmaz bağlantılar için de böyledir. Ayrıca yozlaşma eğilimleri yaygınlaşmıştır. Genelde inşaat, altyapı ve silahlanma olmak üzere büyük yabancı kaynaklı anlaşmalar için aracılık yapan Suudiler'in bulunduğu tarım komisyonunu düşünecek olursak, bu kişiler komisyonları toplam anlaşma değerinin bir yüzdesi olarak göstererek Suudi devletinin bu tür anlaşmalar için yaptığı masrafı arttırmaktadır. Bu durum rejimin siyasi ve dini meşruluğunu hem içte, hem de İslam dünyasında ve global ekonomik alanda yıpratmaktadır.¹⁹

¹⁶ 1999 yılının Mart ayı ortasında Suudi Arabistan dünyanın önde gelen petrol üreticilerini fiyatları düşürme çabası içindeki ülkelerin başında geliyordu.

¹⁷ Economist Intelligence Unit, "Saudi Arabia: Country forecast summary", Country View, 14 Temmuz 1999.

¹⁸ Kevin Taecker, "Gulf capital markets and family businesses", *Saudi American Bank economic seminar paper* (Riyadh), 8 Mart 1998, s. 4; U.S. *Central Intelligence Agency*, "Saudi Arabia", CIA World Factbook, 1997 (İnternet baskısı).

¹⁹ Ayrıca bakınız: Rahman Osama, *The Dilemma of Development in the Arabian Peninsula* (London: Croom Helm, 1987), ss. 17-119; Abdelrahman al-Hegelan & Monte Palmer, "Bureaucracy and development in Saudi

Ülkenin güçsüzleşen ekonomik durumu Suudi Arabistan'daki Arap ve Arap olmayan yabancı işçilerin anlattıklarında da görülmektedir. Hatta bazı yabancı işçiler kazançlarının yaptıkları fedakarlığı karşılamasından dolayı, kendi ülkelerine (Pakistan ve Bangladeş) dönmeyi düşünmektedirler. Diğerleri de inşaat sektöründe çalışan arkadaşlarının altı aydan beri para almadıklarından bahsetmekte, ve bir çoğu da Suudiler'in harcama alışkanlıklarında ve tutumlarında ciddi bir değişimin gerçekleştiğinden bahsetmektedir.²⁰

1999 yılı süresince görünüm nezdinde bir ilerleme kaydedilmişse de hala Suudi ekonomisinin geleceğine yönelik sorunlar devam etmektedir. Kamu harcamalarındaki kısıtlama sürdürdüğü müddetçe, yaşam standartlarındaki düşüş, yoksulluk ve özellikle genç nüfusta görülen işsizlik gibi sosyo-ekonomik zaafılar sadece daha da büyüyecek, bir taraftan da rejimin kollayıcı statüsünü tehdit edeceklerdir. Körfez Savaşı sonrasında huzursuz politik havası da buna eklendiğinde, rejimin sunduğu avantajlardaki bir kısıtlama daha başkaca bir takım tatsız politik detayları ve meseleleri beraberinde getirebilir. Böylesi bir senaryo hiç de olanaksız değildir ve kaçınılmaz olarak da dikkatleri yeniden Al-Suud'un düzeni koruma hususundaki yeteneğine çekecektir.²¹

Unutulmamalıdır ki ciddi zorluklarına rağmen Suudi ekonomisi pek de çöküşün eşiğine gelmiş değildir. Fakat zayıflatılmış bir ekonominin sosyal gönderileri sorunları vurgulayacaktır. Bazılarının 'Körfezin yeni nesli bugün rejimden, büyüklerinin beklemiş olduklarından çok daha fazlasını bekliyorlar'²² şeklinde bir inancı olsa da Suudi Arabistan'da şu anki durum apaçıktır ve başka bir fikir vermektedir. Daha gerçekçi sosyo-ekonomik beklentiler yavaş yavaş yaygınlık kazanmakta ve bunun yanında, rejimin tahta kapta bir kariyer ve rahat bir hayat tarzı sunamayacağı, hatta sunmaması gerektiği bilinci doğmaktadır.²³

Yüksek sosyo-ekonomik beklentiler ve rejimin beklentileri karşılamada yetersizleşmesi arasındaki ilişkinin değişkenliği azalmaktadır. Şişirilmiş beklentiler, gelecekte, düşen hayat standartları ve artan işsizlik gibi ekonomik yetersizliğin daha somut sonuçlarının yol açacağı sosyo politik yıkıntılar şeklinde gündeme gelmeyecektir. Garip görünse

Arabia", *Middle East Journal*, Cilt. 39, No. 1 (1985); A. Reza S. Islami & Rostam Mehraban Kavoussi, *The Political Economy of Saudi Arabia* (Seattle: Department of Near Eastern Languages and Civilization, University of Washington, 1984), ss. 75-81.

²⁰ Resmi olmayan çeşitli görüşmeler., Riyad, Ocak-Mart 1998.

²¹ Burada şunu da hatırlatmak gerekmektedir: Yozlaşma sorunları ekonomik ve siyasal istikrarsızlık sorunları ile yakından ilgilidir.

²² Byman & Green.

²³ Taecker (şahsi konuşma, Riyadh, 26 Ocak 1999); Mabro (şahsi konuşma, Oxford, 14 Mayıs, 1998)

de, sosyoekonomik ve politik beklentilerin tam tersi bir etkileşimde bulunmaları uygun olabilir: düşük sosyo-ekonomik beklentileri kabul etmek politik açıdan gelişimi ve daha fazla politik katılımı kışkırtabilir ve bu hareketlilik 1973-1974 yılındaki petrol patlamasından beri yürürlükte olan ve Al-Suud'un durağan bir politika uğruna desteklediği boluk ve zenginlik haline dayalı sosyal kontratı tersine çevirir.²⁴

Potansiyel olarak sosyal ve belki siyasi sorumluluk arzeden bir durum, yoğun işsizlik ile 1980-1997²⁵ arasında %4.3 ortalamaya ulaşan nüfus artışı yıkıcılığıdır: olağandışı büyük ekonomik gelişimin yokluğunda, kişi başına düşen değer otomatik olarak düşmektedir ve altyapıyı ve sosyal hizmetleri olumsuz yönde etkilemektedir.²⁶

İşsizliğe ilişkin olarak, Suudi Sanayi ve Ticaret Odası'ndan bir yetkilinin 'kimsenin elinde kesin rakamlar mevcut değildir'²⁷ şeklindeki bir beyanı olsa da %10-25 gibi bir rakam su yüzüne çıkmaktadır.²⁸ İşin aslı, 6. Kalkınma Planı'nda (1995-2000) belirtildiği gibidir: (1990'ların ortasında Suudi uyrukluların yerli işçi pazarına) katılım oranı...%30.2²⁹ ile uluslararası bazda düşük düzeydedir.

1992 nüfus sayımına göre toplamda 16.92 olan krallığın nüfusunun %27.3'lük kısmına tekabül eden 4.62 milyonunu oluşturan yabancı uyruklu işçiler bu durumun düzelmemesine sebep olmamaktadır.³⁰ İş durumuna ilişkin iyimser görüş, işgücünün 'Suudileşmesi'ni 'yabancı işgücünün ortadan kaldırılmasına' eşdeğer şekilde algılamaktadır. Bu görüşe göre, sıradan işler hariç, halen yaklaşık 2.5 milyon genç Suudi istihdam edilmiş durumdadır.³¹ Hatta hükümet genç Suudilere yönelik sosyal mühendislik içeren eğitim programlarıyla desteklenen, yabancı işçiler tarafından sürdürülen işleri Suudileri istekli ve teknik olarak nitelikli hale getirmeyi amaçlayan Suudileştirme planı başlatmıştır.³² 1980'lerin başında başlatılan plan, işlerin hiyerarşik bir şekilde değerlendirilmesi yani otorite ve statü arzeden pozisyonlarının dışında

²⁴ "Suudi Sosyal Sözleşmesi", üzerine bakınız: Cordesman, ss. 47, 73-6. ayrıca bakınız: Helen Lackner, *A House Built on Sand: A Political Economy of Saudi Arabia* (London: Ithaca Press, 1978), s. 216; Wilson & Graham, ss. 81, 185.

²⁵ Bakınız: World Bank, *World Development Report 1998/99: Knowledge for Development* (New York: Oxford University Press, 1999), p. 195.

²⁶ Byman & Green.

²⁷ Saud al-Shubaily, şahsi konuşma, Riyad, 7 Mart 1998.

²⁸ ABD'li diplomat, şahsi konuşma, Riyad, 9 Mart 1998.

²⁹ Ministry of Planning, *Sixth Development Plan: 1414-1420 A.H./1995-2000 A.D.* (Riyadh: Ministry of Planning Press, ?1994), s. 170.

³⁰ Bakınız: Fred Halliday, review of: *Saudi Arabia: Government, Society and the Gulf Crisis* by Mordechai Abir (1993), *Middle Eastern Studies*, Cilt. 30, No. 3 (1994), ss. 691-2; CDLR, *Saudi Arabia: A Country Report*, ss. 7, 31-2.

³¹ Taecker, şahsi konuşma, Riyad, 26 Ocak 1999.

³² Mesela Suudi Arabistan'da teknik işler ve ticaret genelinde hükümet tarafından desteklenmektedir.

kalanların saygın olmadığı anlayışını dayatan, mudir sendromu³³ ve bu politikanın Suudi ve Suudi olmayan firmalarda düzensiz şekilde uygulanması gibi zorluklarla karşılaşmıştır.³⁴ Suudileştirme bir engelle daha karşılaşmaktadır: tahminlerin gösterdiğine göre Altıncı Plan süresince yeni iş pazarına girenlerin %27.9'u temel eğitim ve yetişkinler için eğitim programlarında eğitimi bırakacaklardır.³⁵

Bu sorunlarla karşılaşan Suudi çabalarının, arzulanan ekonomik ve sosyal yararları sağlaması bir 10 yıl daha beklenmemektedir.³⁶ Sonuç olarak, Suudi Sanayi ve Ticaret Odası'ndan Saud al-Shubaily'e göre, 'iş talebi fazladır ve anahtar olan niteliklerdir' bu yüzden de Suudi eğitim sistemi şimdilerde gençleri üniversiteler yerine teknik eğitime yönlendirmektedir.³⁷ İşgücünü yeniden yapılandırma, ekonomiyi çeşitlendirme yoluyla petrol sektörüne olan güveni azaltmayı içeren daha geniş çapta bir ekonomik stratejiyle ilişkilidir. Suudi sanayileşme süreci şimdilerde ithalatı kaldırmaya yönelmiştir ve bir ölçüde başarılı olmuştur. Uzun vadede amaç, 'yerel pazarlardaki varolan açık ve aşırı kapasite' sebebiyle Suudi ekonomisini ihracata dönüştürmektir. Suudi ürünleri şimdi uluslararası standartlara uygun yapılmaktadır.³⁸

Yavaşça ve dikkatlice olmak üzere Suudiler bir özelleştirme politikası başlatmışlardır.³⁹ Gündemde olan, Suudi Arabistan'ın başlıca petrokimya şirketlerini elinde tutan Suudi Temel Sanayi Kollektif Şirketi gibi büyük çaplı kazançlardır. Özelleştirme, Suudiler için karışık bir durum arz etmektedir. Bir özel yayında belirtildiği üzere:

Özelleştirme beklenmedik sorunlar ortaya çıkarabilirdi. Böyle bir proje yeni bir yasal çerçevenin, mülkiyette açıklığın ve kamuoyunda geçerliliğin yaratılmasını gerektirmektedir. Tüm bunlar Suudi Arabistan'ı sadece yöneten değil aynı zamanda sahibi olan aile için edinilmesi zor alışkanlıklar olacak gibidir. Mutlak siyasi otoritenin zayıflaması finansal kontrolün zayıflaması incelikli bir uygulama olabilirdi.⁴⁰

³³ [X-ref above, n.33] 'Mudir sendromu' benim kendi tabirim. 'mudir' Arapça'da yönetici anlamına gelmektedir.

³⁴ Suudi Arabistan'daki eski İngiliz büyükelçisi, şahsi konuşma, London, 26 Mayıs 1998.

³⁵ Ministry of Planning, *Sixth Development Plan*, p. 171.

³⁶ Abdullah al-Shidadi, şahsi konuşma, Riyadh, 7 Mart 1998; T. al-Nashwan, şahsi konuşma, Riyadh, 7 Mart 1998.

³⁷ Shubaily, şahsi konuşma, Riyadh, 7 Mart 1998.

³⁸ Fahd M. Aslimy, şahsi konuşma, Riyadh, 7 Mart 1998.

³⁹ Mesela bakınız: *The Middle East*, "Sabic eyes the future", No. 238 (Kasım. 1994), ss. 22-3; *The Middle East*, "Privatizing the business", No. 244 (Nisan. 1995), s. 24; *The Middle East*, "Gulf push towards privatization", No. 246 (Haziran 1995), ss. 30-1.

⁴⁰ Kathy Evans, "Shifting sands at the House of Saud", *The Middle East*, No. 253 (Şubat 1996), s. 9

Her ne kadar bu düzenlemeler ince ve hassas bir yapı arzetsede de, 2002 yılı itibariyle Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılma amacıyla, Suudiler en azından minimal düzeyde bu uygulamaları benimsemiş görünmektedirler. Sanayi ve ticari alandaki üst düzey yetkililer, çok düzgün bir şekilde yürümesi garanti olmasa da Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin krallığın ekonomisi ve ticari düzenlemelerinde değişim gerektireceğini kabul etmektedirler.⁴¹ Örneğin, Mayıs 1997'de Suudi Arabistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne başvuru müzakerelerinin 3. turundan sonra ticari diplomatları 'piyasaya daha ayrıntılı teklifler sunulması için daha çok şey yapılmasını'⁴² dile getirdiler. Diğer tahminler kehanet şeklindedir: 'Büyük çaplı reformların gerçekleştirilmesinin uzun süreli olması beklenmektedir. Banka sektöründeki kısıtlayıcı uygulamaları kolaylaştırması dahil olmak üzere Dünya Ticaret Örgütü üyeliği için gerekli birçok reforma krallık içindeki büyük çıkarlar sebebiyle karşı konulabilir.'⁴³

Özelleştirme, DTÖ üyeliği ve Suudi ekonomisinin serbest ticarete ve yabancı yatırıma açılması ve dolayısıyla yabancı sermaye akışına açılması gibi unsurlar Suudilerin kaçırmak istemeyecekleri kazançlar olup ekonomik küreselleşmenin getirileridir. Dahası, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ABD'den ciddi teşvikler gören bir ortak pazar yapılmasının peşindedirler.⁴⁴ Böylesi ekonomik reformlar beraberinde daha fazla şeffaflığı, bu şeffaflığın yayılımını ve bir tür çözülmeyi ve 'iyi yönetimi' gerektirir; hatta sosyal ve politik reformlar IMF, DTÖ, Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi örgütlerin gündemindeki öncelikli sırada olanlardır.⁴⁵ Krallığın ekonomik muhalefeti konusunu tartışmaya Suudi siyasetçiler, oldukça hazır olsalar da başka engeller mevcuttur. Küreselleşmeyle ortaya çıkan akımlara göre,

⁴¹ Reuters, "Saudi to start bilateral WTO talks next year", 5 Ağustos 1997; *Saudi Gazette*, "Kingdom to be full member of WTO in 2002", 4 Ağustos. 1997

⁴² Reuters, "Saudi to start bilateral WTO talks next year".

⁴³ *Economist Intelligence Unit (EIU Electronic)*, "Saudi Arabia investment - New impetus in privatizations", Country Alert; ayrıca bakınız: Clement M. Henry, "Guest Editor's Introduction", *Thunderbird International Business Review*, Cilt. 41, No. 4 (Temmuz/Ağustos 1999), ss. 3-4.

⁴⁴ Jan H. Kalicki, "The US and the Gulf: Trade, investment and economy", transcript of address to Gulf '99 Konferansında yaptığı konuşmanın transkripti, Abu Dhabi, 10 Mart 1999 (USIA Washington File, 15 Mar. 1999. U.S. Information Agency Internet website: <http://www.usia.gov/regional/nea/mena/kala315.htm>).

⁴⁵ Ekonomik ve politik reformla ilgili bir çok IMF yayını vardır. Mesela bakınız: Michel Camdessus, "Toward a new financial architecture for a globalized world", Royal Institute of International Affairs, London, 8 Mayıs 1998; IMF'in Internet web sitesi: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/050898.HTM>; Shailendra Anjaria, "The IMF: Working for a more transparent world. How new technology and the IMF are beginning a new openness to new financial markets", *Journal of Information Policy*, 11 Ocak 1999; website: <http://www.imf.org/external/np/vc/1999/011299.HTM>; Alassane Ouattara, "The political dimensions of economic reforms: Conditions for successful adjustment", Berlin, 9 Haziran 1999 (IMF Internet website: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1999/061099.HTM>); IMF Survey, "Improvements in global financial system hinge on transparency and management of risk", 5 Eylül 1999, s. 110.

gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan gerekli ve en temel reformlar, siyasi ve sosyal reformlarla birlikte olmadığı takdirde sürdürülemez. Suudiler şimdilerde herhangi bir büyük reformu yerine getirmeden, ekonomik fayda sağlamak için küreselleşmenin hangi yönlerini benimseyip hangilerini reddedeceklerine karar vermeye çalışmaktadırlar.

İÇ GÜVENLİK VE KAMUOYUNUN ÖNEMİ

Kamuoyunun nabzını anlayacak alan incelemesi ve anket gibi bilimsel metotların yokluğunda Kraliyet Ailesi halkın hassas noktalarını kontrol altında tutmak için akademisyenler, iş adamları, kabile reisleri ve toplumun diğer kesimlerinden oluşan resmi olmayan bilgi kaynaklarını kullanmaktadır.⁴⁶ Devletin güvenlik aygıtları da kendisini kamuoyunda kral ve yakın çevresi ile ilgili ifade edilmiş şakalara varıncaya kadar siyasal uzanımları bulunan sosyal konularda bilgi toplamaya vakfetmiş özel bir güvenlik servisi ile kamuoyunu denetlemede kullanılmaktadır.⁴⁷

Suudi nüfusunun nabzını tutmak, rejimi güçlendirmektedir. Şubat 1998'de 1991 yılından beri Irak'a uygulanan en ağır hücum olan BM'nin silah teftişiyle ilgili Irak'taki krize Suudi tepkisi göz önüne alındığı zaman bu daha açık olarak görülebilir. Gerek Suudilerin gerekse diğer Arap ülkelerindeki Arapların ABD askeri hareketine karşı olduğunun farkında olan Suudi Hükümeti, Şubat Krizi sırasında Birleşik Devletler'in Suudi hava üslerini kullanmasına izin vermemiştir.

Ancak istikrarı sağlamaya yönelik bunca mekanizmanın yanında Suudi Arabistan'da potansiyel bir istikrarsızlığın tohumları da bulunmaktadır. Mahremiyete, patron işçi ilişkilerine, ve gündelik gelenekten gelen bireysel ilişkilere çok yüksek değerin atfedildiği bir toplumda jurnalcilerin güvenilirliğine gölge düşmektedir. Mesela çoğu jurnalciler kendi patronlarının çıkarlarını korumak için sadece iyi haberleri iletmektedirler. Buna ilaveten çoğu jurnalciler gerek statülerinden dolayı rejime bağlılıklarının açıkça bilinmesinden gerekse bir prensle yakın ilişkisinden dolayı kendisinden kuşulanılmasından dolayı Suudi toplumunun bazı çevrelerine ulaşmayı reddetmektedirler. Kıdemli kraliyet mensuplarına saygıda ifadesini bulan haysiyet algılamaları ve kraliyet ve istihbarat örgütleri arasında bile bulunan, patron-işçi ilişkileri gelen istihbaratın fayda ve doğruluğu noktasında geniş bir skalanın oluşmasını sağlamaktadır. Gayri resmi jurnalciler, profesyonel istihbarat örgütleri ile bir araya geldikleri zaman rejimin korun-

⁴⁶ Saad al-Fagih, şahsi konuşma, 7 Eylül 1998

⁴⁷ Fagih, şahsi konuşma, 7 Eylül 1998

ması için toplumda korku ve gözdağına dayanan etkili bir diğer mekanizmanın doğmasına sebep olmaktadır.⁴⁸

Suudi rejiminin kendi sosyal ve siyasi normlarına tehdit oluşturanlara karşı davranışları da tam olarak bilinmemektedir. Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana krallıktaki infazların arttığını bildirmiştir.⁴⁹ Krallıktaki infazların sayısının yıldan yıla değişmesine rağmen 1995 yılı 140 kişinin infazı ile geçen yılların en çok infaz yapılan yılı oldu.⁵⁰ Bu infazlardan ayrı olarak özellikle siyasal konularla ilgili olarak tutuklama ve alıkoymalar da çok yaygındır. Mesela 1994 yılı dini otoritelere güvensizliği ve rejimden duyulan rahatsızlığı su yüzüne çıkaran binlerce tutuklama ve sert engelleme önlemlerinin de beraberinde geldiği eşi görülmemiş halk gösterilerine sahne olmuştur.

Suç işlediği iddia edilen kişiler çoğu zaman krallık tarafından uygulanan infazların kurbanı olmaktadır. Fakat Suudi cezalandırma tarihinin çok önemli bir dönüm noktası 12 Ağustos 1995'te siyasi bir tutuklu olan Abdullah al-Hudhaif'in infazı ile gerçekleşti. Bir güvenlik görevlisine asitle saldırmaktan suçlanan Hudhaif yirmi yıllığına hapse mahkum edilmişti. UAÖ, O'nun cezasının idama çıkarılmasına karar verilen bir mahkemenin olup olmadığının bilinmediğini' kaydetmektedir. Aynı bülten bu güvenlik görevlisine yapılan saldırıda yardımcılarından dolayı dört kişinin daha cezaya çarptırıldığını bildirmektedir. Buna göre bunlardan üçü 15 yıllık hapse mahkum edilirken dördüncüleri de, Abd al-Rahman al-Hudhaif, 18 yıllık hapse ve 300 adet kırbaç cezasına mahkum edilmiştir.⁵¹ Farklı beş kişi de infaza çarptırılmış kişilere mültecilik sağlama, ülkeden gizlice kaçmasına yardımcı bulunma, ve muhalif gösterilere katılmaktan 3 ile 8 yıl arasında değişen cezalara çarptırıldılar.

PARÇALANMIŞ MUHALEFET

Suud ailesine karşı oluşturulan muhalefet ilk kez 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında krallığın Batılı askeri birliklerin ülkede konuşlanmasına izin vermesi ile sesini yükseltmek için uygun bir ortam

⁴⁸ Saad al-Fagih, şahsi konuşma, 12 Eylül 1998, 22 Ekim & 24 Ekim 1999;

⁴⁹ Uluslararası Af Örgütü, "Alarming increase in number of executions" 20 Nisan 1995 (AI Index: MDE 23/01/95); 15 May 1993 (AI Index: 23/04/93); "Amnesty International Report 1995" (London: Amnesty International Publications, 1995), s. 253.

⁵⁰ Bakınız: AI, "Saudi Arabia: An upsurge in public executions" (1993), s. 10; AI, "Alarming increase in number of executions", 16 Ağustos. 1995.

⁵¹ [X-ref, n.5] AI, "Execution/flogging/legal concern" (Urgent Action bulletin), 15 Ağustos. 1995 (AI Index: MDE 23/05/95).

buldu.⁵² Ancak bu muhalefet şiddetli değildi. Safar al-Hawali ve Salman al-'Auda gibi bazı genç din adamlarının küçük mekanlardaki vaazları bir kenara bırakılırsa bu olaylara duyulan öfke daha çok Kral Fahd'a "uyarı" niteliğindeki mektup ve dilekçelerin ötesine geçmiyordu. Katılımcılar "ılımlı liberal işadamları ve aydınlardan" tutun da "ulemanın değişik kısımlarındaki kişilere" kadar uzanıyordu.⁵³ Ancak bu çeşitli grupların aralarındaki ittifakın bağları zayıftı ve aralarındaki işbirliği de kısa bir zaman sonra bozuluyordu.⁵⁴

Suudi Arabistan'daki muhalefet hep parçalı olagelmıştır ve yakın gelecekte de bu durumun değişmesi mümkün gözükmemektedir. MHSK'nin Mart 1996'da parçalanması bunun en klasik örneğidir: MHSK'nin başlıca iki aktörü olan, Muhammad al-Mas'ari ve Saad al-Fagih, MHSK'nin neleri savunması ve kampanyaların nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda ayrılığa düşmüşlerdi. Parçalanana kadar MHSK en organize olmuş Suudi muhalefet grubu idi. Daha sonra MHSK adını Mas'ari'nin örgütü devam ettirirken örgütün esas organizatörü olan Fagih resmen örgütten ayrıldığını açıkladı. Ayrılmadan sonra MSHK sadece ismi olan bir örgüt konumuna düşerken Mas'ari de göreceli olarak etkinliğini kaybetti. Öte yandan Fagih Londra'da Arabistan İslami Reform Hareketi (AIRH) adında MHSK kadar etkin olmasa da hala aktif olan yeni bir örgüt kurdu.

Riyad ve Hobar bombalamaları MHSK ve AIRH gibi daha "ılımlı" cephelerden bağımsız olarak muhtemelen Suudi muhalif Osama bin Laden'le irtibatlandırılan başka grupların da var olduğunu gösterdi.⁵⁵ Suudi muhalefetinin parçalı karakteri AIRH'yı krallıkta reform isteyen İslamcılar arasında "dikey bir yapılanma" yaratmak için kullanan Fagih'in kendisi tarafından da teyit edildi.⁵⁶ Bölünmeden önce, Mas'ari de MHSK'nin kendini muhalefetin ortasında tanımlayarak muhalefet kuşağındaki herkes için çekici olması fikrine katılmaktaydı.⁵⁷ Mas'ari, "yeraltı örgütümüz parçalandı, liderlik yapan bir aktör yok," ve ciddi, etkili bir muhalefetin uzun zaman almasına atfen de "dört yıl uzun" gibi birliğin önemine işaret eden sözlerle konuya verdiği önemi hala göster-

⁵² [X-ref, n.57] Barışçıl bir muhalefet tolere edilmediği için muhalefet kendini şiddetli bir biçimde ifade etmiştir.

⁵³ Mordechai Abir, *Saudi Arabia: Government, Society and the Gulf Crisis* (London: Routledge, 1993), ss. 188, 191.

⁵⁴ Körfez Savaşı sonrası muhalefetin kısa bir tarihi için bakınız: Abir, ss. 180-203; aynı zamanda bakınız: R. Hrair Dekmejian, "The rise of political Islamism in Saudi Arabia", *Middle East Journal*, Cilt 48, No. 4 (1994), ss. 627-43.

⁵⁵ İlave olarak Fagih'e göre aslında her ne kadar politik alanda gözükmeseler de Suudi Arabistan'da kendini İslami değerlere adanmış daha yüz binlerce kişinin dahil olduğu "gizli" yeraltı hareketleri vardır. (Fagih, şahsi konuşma, Londra, 20 Mayıs 1998).

⁵⁶ Fagih, şahsi konuşma, Londra, 20 Mayıs 1998.

⁵⁷ Muhammad al-Mas'ari, şahsi konuşma, 5 Ağustos. 1995.

mektedir. Suudi Arabistan'daki siyasi muhalefet konusunda Mas'ari, "gün gün takibin yokluğunda bu gruplar başsızdır" ve "temel eksiklik de örgütsel yapılanmanın yokluğudur" demektedir.⁵⁸

Diğer gözlemciler de örgütlü siyasi muhalefetin yokluğunu doğrulamaktadırlar: hükümet tarafından oluşturulmuş olan "kırılgan" bir toplumda birey olarak Suudi vatandaşları devleti eleştirecekleri bir ortama atılıyorlar ancak bunu yapamıyorlar.⁵⁹ Krallıktaki muhalafet çok sınırlıdır ve "farklı yönlerden" gelmektedir.⁶⁰ Ortadoğu uzmanı bir BBC muhabiri de muhalefetin dünyevi olmayan özelliğiyle ilgili bir hareketin yokluğunu belirtmekte ve Suudi muhalefetinin ancak "belirsiz kelimeler"in kullanılmasıyla tasvir edilebileceğini bildirmektedir.⁶¹

Devlet tarafından siyasi nedenlerle oluşturulmasına rağmen Suudi toplumunun bu parçalanmış yapısı ülkenin çoğulculuğunu ve hızlı modernleşme ve kalkınmanın oluşturduğu dramatik etkileri de göstermektedir. Bu çoğulculuk çoğu zaman gözden kaçırılıyor. Ülkede Hanbeli Muvahhitler ("Vahhabiler"), Sünni Medhablar, Hicaz, Necd ve güneyde bulunan Suudi Şiiiler, şehirlerde yaşayanlar, köylerde yaşayanlar, göçebe olanlar, gelenekselciler, "modern" olanlar gibi bir çok farklılıkları olan gruplar bulunmaktadır. Kısacası Suudi toplumu bilindiğinin aksine homojen bir toplum değildir. Bu farklılık siyasi muhalefetin ayrılığına da yansımıştır.

Suudi Arabistan'daki Şii azınlık ülkenin en güneyinde buluna Hasa bölgesinde yaşamakta olup geleneksel olarak hep dışlanmış ve tahrik kaynağı olarak görülmüştür. 1979 yılındaki şiddetli Şii ayaklanmalar yaklaşık on yıl süren özellikle hac zamanlarında ortaya çıkan bir kargaşalığa sebep olmuştur. 1980'lerdeki karışıklıklar sekiz yıl süren İran-İrak savaşına zemin hazırlanmasına karşı yapıldı. Ancak Suudi şüphe ve hoşgörüsüzlükleri 1990-91 Körfez savaşına kadar hatta ondan sonra bile devam etti. Suudiler ülkelerindeki Şii nüfusu Bahreyn'de iç karışıklıklara sebep olan Şii çoğunlukla bağlantılı görme eğilimindedirler.

Suudi yönetimi, Şii göstericilere karşı hali hazırdaki bütün toplumsal gruplarda kullandığı 'böl ve yönet' politikasını uygulamaktadır. Rejim 1979'dan beri bazı Şiiiler üzerinde ihsan ve ödüller yoluyla oluşturduğu baskılar sayesinde Şii tehdidinin önüne geçmeyi

⁵⁸ Mas'ari, şahsi konuşma, Londra, 20 Mayıs 1998.

⁵⁹ Avustralyalı diplomat, şahsi konuşma, Canberra, 14 Temmuz 1995.

⁶⁰ Michael Austrian, şahsi konuşma, Canberra, 13 Temmuz 1995.

⁶¹ BBC uzmanı, gizli şahsi konuşma, Londra, 26 Mayıs 1998.

başarmıştır.⁶² Körfez Savaşı bu toplulukla uzlaşmayı kolaylaştırmada yeni bir enerji sağlamış ve 1993'te Şiilerin Suudi karşıtı propagandayı kesmeleri şartıyla muhaliflere af ve "siyasi imtiyazlar" sağlanmıştır.⁶³ Mas'ari'ye göre Şiilerle yapılan bu anlaşma, Sünni akımlardan reform çağrılarının arttığı bir zamanda baskının yönetim üzerindeki baskıları azaltma adına Kral Fahd'ın "ustaca düşünülmüş bir hareketi" idi. Mevcut ortamda rejim için siyasi muhalefetten gelen tehdit olabilecek bütün akımların önüne geçmesi çok önemli idi.⁶⁴ İlginç bir şekilde Mas'ari 1995 yılında Suudi politikalarındaki bu dönüşe paralel olarak MSHK'nın toplumdan dışlanmalarını sona erdirerek Şiileri ve Müslüman olmayanları da kapsayan bütün vatandaşlar için fikir ve konuşma özgürlüğünü savunduğunu belirtmekteydi.⁶⁵ 'Böl ve yönet' politikası üzerinde dikkatle durmayı gerektiren bir politikadır.⁶⁶

BİR MUTLAK MONARŞİ: SİYASAL GELİŞMEDE SORUNLAR

Suudi krallık ailesi mutlak bir iktidara sahiptir. Geçmiş dönemlerde ülkede siyasal katılım genelde "çöl demokrasisi" olarak adlandırılan bir sistem içinde kabile reislerinin geleneksel temsil güçleri ile sınırlı kalmıştır.⁶⁷ Pratikte, sorunları Kralla konuşmak ve tartışmak karar alma süreçlerine katılımla aynı anlama gelmiyor: tarihi meclis ("oturum") sistemi genelde kabul gören geleneksel kamuoyu ilişkilerini yansıtmaktadır. Bu gelenek krallığın önemli kararları almasını kolaylaştırmakta ve danışma, tartışma, ve konsensus sağlama yolları ile kararların meşruiyetini artırmaktadır.⁶⁸

Suudilerin bugün yerleşmesini arzuladıkları şey bu sosyo-politik mirastır. Tarihi kurumsallığa ve formelliğe sahip olmayan –eğer Batı yönetim sistemi ile kıyaslanırsa- bu görüş birliği sağlama ve tartışma süreci rejimin istikrarını ve meşruiyetini sağlama adına önemli bir noktadır, ve önemli politika değişimlerinin de bir habercisidir: bu sistem

⁶² Joseph A. Kechichian, "Islamic revivalism and change in Saudi Arabia: Juhayman al-Utaybi's 'letters' to the Saudi people", *The Muslim World*, Cilt 80, No. 1 (1990), s. 5.

⁶³ *Impact International*, "Shi'i dissidents to return home", 12 Kasım–9 Aralık. 1993, s. 14. Ayrıca bakınız: Madawi al-Rasheed, "The Shi'a of Saudi Arabia: A minority in search of cultural authenticity", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt. 25, No. 1 (1998), ss. 135–8; Christopher Lockwood, "Shia backlash puts Saudi regime under new threat", *Electronic Telegraph*, No. 464 (30 Ağustos. 1996); *Facts on File*, "reconciliation accord between the Saudi regime and the Shi'i Reform Movement", 18 Kasım 1993, s. 859.

⁶⁴ Muhammad al-Mas'ari, şahsi konuşma, Londra, 26 Mayıs 1998. Ayrıca bakınız: Rasheed, ss. 129–30, 134, 136–8.

⁶⁵ Mas'ari, şahsi konuşma, 6 Haziran 1995; A. Rahman N. Alohaly, şahsi konuşma, Canberra, 13 July 1995

⁶⁶ Rejim ve Şiiler arasındaki ateşkes 1996'nın ortalarında ilan edildi. Bunun için bakınız: Lockwood; Facts on File; Mas'ari, şahsi konuşma, Londra, 26 Mayıs 1998.

⁶⁷ Wilson & Graham, s. 82; Abir, ss. 7, 28; Tim Niblock, "Social structure and the development of the Saudi Arabian political system", *State, Society and Economy in Saudi Arabia*, ed. Tim Niblock içinde, (New York: St. Martin's Press, 1982), p. 89; Moss Helms, s. 57.

⁶⁸ Bakınız: Niblock, ss. 88–91; Wilson & Graham, s. 86n.131.

fikirlerin paylaşımı için bir forum oluşmasının sağlamaktadır. Ancak bu forumda yöneten hep yönetmekte, ve yöneticiler bu forumu politikalarını temsilci elitlere anlatma ve onları ikna etme adına kullanmaktadırlar. Bu süreç siyasi riskleri azalttığı için gereklidir, fakat ve zaten çok fazla yeni politikanın üretilmediği krallıkta hala en önemli karar alma faktörüdür. Bu durumda krallığın önde gelen idarecileri halkın çıkarları için hep en iyiyi yapan kişiler olarak algılanmak durumundadırlar ve halk da onların karar alma süreçlerine az ya da çok katkıda bulunacak bir takım gereçlere sahip olduğunu kabullenmek zorundadır.

Suudi Arabistan'da çalışmış eski bir İngiliz Büyükelçisine göre Suudi siyasal sistemi, ülkenin kurucusu ve ilk kralı Abdülaziz bin Abdürrahman al-Suud'dan (ö.1953) bu yana önemli bir değişikliğe uğramamıştır.⁶⁹ Büyükelçi 1980 lerin sonlarında krallıkta kararlara nasıl ulaşıldığı ile ilgili iki yöntemi anlatmıştır. Birincisi, Batı tarzı hükümetlerle eşdeğer sayılabilecek Bakanlar Kurulu yoluyla: "Teorikte politikalar kurulda tartışılır ve onanıp onanmayacağına karar verilmektedir, pratikte ise kralın otoritesi ve ona gösterilen saygı açık tartışmaları çok zor hatta imkansız hale getirmektedir." İkinci yöntem "...genellikle danışmanları ile resmi olmayan görüşmeler sonunda verdiği şahsi takdirdir."⁷⁰

Her ne kadar ülkede "kurumsal demokrasi inancı" olmasa da çöl demokrasisi imajının ortaya çıkmasından sonra "Kral ve hükümet kamuoyunu da dikkate aldığı için demokrasinin tamamen olmadığını söylemek doğru değildir" düşüncesinin "sosyal demokrasi fikrine bağlılık" ideali ile birleşmesi sonucu⁷¹ 1993 yılında Danışma Konseyi (majlis al-shura) açılmıştır. Geniş siyasal katılım ümitlerinin Kral Faysal (1964-1975) zamanından beri bulunmasına rağmen böyle bir konseyin oluşturulması için uygun ortam Körfez Savaşı'yla bağlantılı olarak krallıkta artan reform çağrıları ve Kuveyt'te halkın 1986'da kapatılan ve 1992'de açılan parlamentonun açılması için yaptığı gösterilerin etkisiyle bulunmuştur.⁷²

Aşağıdaki noktalar Suudi Danışma Konseyi'nin kurulma sürecini ve özelliklerini açıklamaktadır:

⁶⁹ İngiltere'nin eski Suudi Arabistan Büyükelçisi, gizli şahsi konuşma, Londra, 26 Mayıs 1998.

⁷⁰ İngiltere'nin eski Suudi Arabistan Büyükelçisi, 1987/88 döneminde yazılmış Suudi Arabistan ile ilgili gizli rapor,

⁷¹ İngiltere'nin eski Suudi Arabistan Büyükelçisi, 1987/88 döneminde yazılmış Suudi Arabistan ile ilgili gizli rapor,

⁷² Al Sabah sonunda yumuşadı ve Kuveyt'ye parlamento seçimleri Ekim 1992'de yeniden yapıldı. Bakınız: Wilson & Graham, ss. 73-4, 76-7.

- 1992 Şubat ayının sonunda Bakanlar Kurulu'na altı ay sonra Danışma Konseyi'ni kurma niyetini bildirildi. Kurulun 1992 sonunda atandı ancak 20 Ağustos 1993'te resmi olarak görevine başladı.
- Haziran 1997'de 60'tan 90'a çıkarılan Konsey üyeleri sadece tavsiyede bulunma yetkisine sahiptirler ve ancak krallık kararıyla atanabilir ve görevden alınabilirler.
- Kral, Konseyi dağıtma ve yeniden oluşturma yetkisine sahiptir. Ayrıca Kral, Bakanlar Kurulu ile ilgili olarak da aynı yetkiye sahiptir.

Hali hazırdaki Danışma Meclisi, aslında kabilelere danışmaya dayalı geleneksel meclis sisteminin kurumsallaştırılması ve resmi bir niteliğe getirilmesidir. Bu hükümet yapılanmasının modernleşmesi adına bir taviz ya da bir jesttir bir anlamda. Bu adımlar her ne kadar bir jest olarak görülse de Suudi dostlarından da reformların önemine işaret edenler de bulunmaktadır. Mesela ABD'li bir diplomat, yeni meclisin Suudi Arabistan'da karar alma süreçlerine katılımı artırmada ve hükümetin kurumsallaşmasının sağlamada çok önemli bir adım olduğunu söylemiştir. Ancak bu diplomat, gelişmelerin yabancıların "genelde hissedemeyeceği" kadar yavaş gerçekleştiğini de sözlerine eklemiştir.⁷³⁻⁷⁴

Suudilerin çok yakın müttefikleri bile rejimin sorunlarla uğraşırken kullandığı en yaygın politikanın "bazen başarılı olan bazen de olmayan hiçbir şey yapmayarak sorunun ortadan kalkmasını beklemek" olduğunu kabul ediyorlar.⁷⁵ Bu arada rejimin ilgilenmesi gereken önemli bir konu da ekonomik ve sosyal değişimlere göre siyasi gelişmelerin daha yavaş oluşunun doğurduğu ikiliktir. Bu problem nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı 21 yaşın altındakilerden oluşan Suudi Arabistan'da özellikle gençler tarafından vurgulanmaktadır.⁷⁶ Batıdan etkilenmiş, eğitilmiş ancak işsiz olan yeni nesil daha çok siyasi taleplerde bulunabilir. Mas'ari –biraz da abartılı olarak- devletin krallıkta olası bir ihtilalin önüne geçmek için işsiz ama yüksek lisans eğitimi görmüş gençleri desteklediğini belirtmektedir.⁷⁷ Büyük siyasi beklentiler ekonomik

⁷³ ABD'li diplomat, şahsi konuşma, Riyad, 9 Mart 1998.

⁷⁴ Hükümetin Temel Kanunu, krallığın 29 Şubat 1992'de Bakanlar Konseyi'nde ilan edilen üç kararnameden birisidir. Bu kararnameler şunlardı: "Hükümetin Temel Yasa", "Danışma Meclisinin Temel Yasası" ve "Vilayetler Yasası" Bakınız: Wilson & Graham, s. 71.

⁷⁵ ABD'li diplomat, Şahsi konuşma, Riyad, 9 Mart 1998; ayrıca bakınız: Abir, s. 191; Cordesman, s. 44.

⁷⁶ Economist, 1995, s. 22. Altıncı Kalkınma Planına göre nüfusun yaklaşık yüzde 50'si 15 yaşın altındaki gençlerden oluşuyor: Planlama Bakanlığı, *Altıncı Kalkınma Planı*, s. 170.

⁷⁷ Muhammad al-Mas'ari, şahsi konuşma, Londra, 26 Mayıs 1998.

ve sosyal hayatın değişimi sonucu ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan'da sosyal değişimin diğer önemli bir aracı da dünyanın diğer bölgelerinde de olduğu gibi etkisi gittikçe artan Batı kültürüdür. 1994 ortasında yasaklanan ve polisin takibinde olan uydu antenleri bugün çok yaygınlaşmıştır. Uydudan yayın yapan televizyonlar şu anda Batı kültürünün ülkede yaygınlaşmasının önemli bir vasıtasıdır. Bu kültür yirmi yaşın altındaki genç erkekleri daha çok etkilemektedir. Dolayısıyla bu durum ilerde nesiller arasında kopukluğa sebep olmak suretiyle birtakım sosyal patlamalara yol açabilir.⁷⁸ Bu etkinin bir sonucu olarak Batı ülkelerine gerek eğitim gerekse seyahat maksatlı giden gençlerin sayısı artmıştır. Bu gençlerin çoğu büyük ihtimalle ilerde Suudi toplumunu etkileyecek makamlara geleceklerdir. Geldikleri makamlarda cari sosyal sistemin temelini oluşturan geleneksel yaklaşımları tehdit ederek toplumsal bir değişime katkıda bulunabilirler. Batı kültürüne açılım, Suudi toplumunun rejimin şu ana kadar hiç karşılaşmadığı yeni sorunlarla tanışmasını sağladı.

Mesela uydu kullanımı artma görüldü. Suudi televizyonunda uydu karşıtı kampanyalar yayınlanmakta ve uydu alım-satım yapanlar yıllık yapılan infazlarla cezalandırılmaktadırlar.

Öte yandan Batı kültürünün etkisinde olan önemli oranda eğitilmiş genç dini ve geleneksel yapıyı eleştirmek suretiyle rejim karşıtı tavır almış ve hatta rejimin değişmesi için çalışmaya başlamıştır. Şu da bir gerçektir ki rejim bizzat ekonomik küreselleşmeyi kendisi kucaklamaktadır. Kavga daha çok kültürel ve siyasi konulardan kaynaklanmaktadır. Rejim her ne kadar küreselleşmeden sadece istediği şeyleri alma eğiliminde de olsa globalleşmeye karşı değildir. Yani sonuçta Suudi tutucular uzun vadede rejime karşı muhalefetlerini daha çok artıracaklardır. Bu gruptaki gençler modernleşme ve globalleşme süreçlerinde etkin olan Batılı kuvvetleri engellemek gayesiyle krallıkta eşi görülmemiş bir şiddete başvurabilirler.

Monarşinin siyasi gelişimindeki diğer zayıf bir nokta da tahtın mirasçısının belirlenmesi sorunudur.⁷⁹ Tahta geçmenin kurumsal bir süreci bulunmamaktadır. Yakın bir zamanda bir internette bir haber ajansı olan Stratfor.com şu cümleyle biten bir yorumda bulundu

⁷⁸ Ben şahsen Riyad'da Nike beybol şapkası takan, Batı tarzı pantolonlarla dolaşan ve rap müzik dinleyen erkek gençleri gözdüm.

⁷⁹ Örnek olarak bakınız: Simon Henderson, *After King Fahd: Succession in Saudi Arabia*, WINEP Policy Paper No. 37 (Washington DC: The Washington Institute for Near East Policy, 1994); Alexander Bligh, *From Prince to King: Royal Succession in the House of Saud in the Twentieth Century* (New York: New York University Press, 1984); David E. Long, "A fight to follow Fahd?", *Middle East Insight*, Vol. 12, No. 4-5 (May-Aug. 1996), pp. 62-5.

"Abdullah'ın tahta yükselmesi kısa sürecek bir istikrara dönemini getirecektir, ancak takip eden süreç yeni bir istikrarsızlık dönemi olacaktır."⁸⁰⁻

⁸¹ Eğer Abdullah zamanında yaşanmasa bile iktidarın ikinci hatta üçüncü kuşaktan prenlere geçtiği bir seviyede potansiyel bir kaos ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Suudi tarihi özellikle 19. Yüzyılın sonunda ikinci Suudi Krallığının yıkılmasını takip eden dönemde yıkıcı sonuçları olan aile içi kavgalarla doludur. Bugünkü prenslerin sayısının 6000 ile 10000 arasında değiştiği tahmin edilmekte bunların çoğunun da hırslı kişiler olduğu bilinmektedir.

SONUÇ

Suudi hükümeti küreselleşme trendine uymak için ekonominin yeniden yapılandırılmasına, sosyo-ekonomik sorunların önüne geçebilmek için de yüksek işgücü ve eğitimle ilgili reformlar yapma işine girişmiştir. Her ne kadar Suudi ekonomisi Suud ailesinin konumunu güçlendirse de esas sorun sosyal ve ekonomik reformların hem bu alanlardaki hem de diğer alanlardaki istikrarsızların önüne geçip geçemeyeceğidir. Gelecek on yıl büyük bir ihtimalle sonunda siyasi gelişmeleri de getirecek olan sosyal ve ekonomik değişimlere gebedir.

Hızlı ve düzensiz sosyoekonomik gelişmeler düşünüldüğünde geniş katılımı sağlamak yerine sadece halkla ilişkilerde bir araç olan Danışma Konseyi rejim için yalnızca kısa vadeli çıkarlar sağlayabilir. Eğer rejim sosyal değişim ve siyasi katılım arasındaki boşluğu dolduracak yeni bir şekle getirilemezse karşısında özellikle işsiz genç nüfusun inisiyatifi ile başlatılacak ciddi bir muhalefetin karşısında bulur.

Bozulan bir Suudi-ABD ilişkileri Suudi Arabistan'ın iç meşruiyeti için önemlidir. Körfez krizi sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler beraberinde birtakım sorunlar getirmişti. Ancak eğer gelecekte ABD varlığı Körfez'den çekilirse "kafir" Amerika ile işbirliği yapmakla suçlanan Suud ailesinin üzerindeki baskılar biraz hafifleyecektir. Suud ailesi gerek kendi içişlerinde gerekse barış görüşmelerinde şu an gelinen noktada henüz ABD ile ilişkilerini test edecek bir sorunla karşılaşmadı. Taht değişiminin de gündemde olacağı önümüzdeki süreçte Birleşik Devletler'le ilişkiler Suudi ailesinin karşılaşacağı önemli sorunlardan birisidir..

Her ne olursa olsun Suudi Arabistan hanedanının etkisiz kalabileceği gerçekten çok çalkantılı bir döneme girmektedir. Reform ve sosyo-

⁸⁰ Stratfor.com, "The Saudi Succession" (Stratfor Special Report 0130 GMT, 990925), 25 Eylül 1999: <http://www.stratfor.com/MEAF/specialreports/special12.htm>

ekonomik alanlardaki gelişmelerle ilgili problemler küçümsenmemelidir. Bu meydan okumaların gelecek değişen başarı düzeylerine göre on yıl içinde Suudi ekonomisi ve toplumu bugün olduğundan farklı bir noktada olacağını tahmin etmek akla yatkındır. Bu reformlar tahmin edilemeyen sonuçlara sahip olabilir, ancak bazıları da siyasi bir değişime sebep olamasa bile rejimin vereceği siyasi tavizleri de beraberinde getirecektir.